

УДК 930.253:329.17(477)“19”

Д. В. РЕШЕТЧЕНКО*

ІСТОРІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (за фондами ЦДАЗУ)

Досліджено джерелознавчий аспект висвітлення історії та діяльності Організації українських націоналістів та її вплив на громадсько-політичне життя української діаспори в світі за фондами Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

Ключові слова: Організація українських націоналістів; Провід українських націоналістів; Великий збір українських націоналістів; Центральний державний архів зарубіжної україніки.

Напевне ні один український громадсько-політичний рух не викликає стільки дискусій і суперечок, як Організація українських націоналістів (ОУН). Проте більшість українців лиш побіжно ознайомлена з її історією, програмою та діяльністю. Це саме стосується й діячів організації, крім декількох найбільш відомих особистостей, які, як-то кажуть, “на слуху”.

Історіографія цієї теми досить широка. ОУН видала велику кількість збірників статей та документів щодо відзначення лідерів та річниць¹. Значну кількість праць видали ідеологи ОУН (б) П. Мірчук² та ОУН (м) З. Книш (Б. Михайлюк)³. Також є багато праць провідників ОУН(м) А. Мельника, Д. Квітковського, ОУН(з) Л. Ребета та багатьох інших⁴. У своїх працях складні відносини між “крилами ОУН” описали сучасники тих подій, наприклад, Г. Бульба-Боровець⁵ чи В. Маруняк⁶. Багато досліджень й з найбільш суперечливого періоду: нацистської окупації України⁷.

В наш час ідеологію ОУН дослідив Г. Касьянов⁸. Фундація імені Олега Ольжича (Україна) видала ряд документальних збірників з історії ОУН⁹. Серед узагальнюючих праць варто виділити роботу “Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси” під редакцією С. Кульчицького¹⁰ та інші роботи.

Вивчення цієї, без сумніву, однієї з визначальних для України організації, розвінчування міфів навколо неї, є надзвичайно важливим для сучасних дослідників. Однією з причин надмірного викривлення історії організації є розпорошеність її архівів, що ускладнює роботу з першоджерелами. Це дослідження ґрунтується на декількох надзвичай-

* Решетченко Дмитро Володимирович – кандидат історичних наук, начальник відділу формування НАФ Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

но цікавих добірках документів ОУН та організацій, тісно з нею пов'язаних, що надійшли за останні роки до Центрального державного архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), які стануть в нагоді дослідникам ОУН.

ОУН – громадсько-політична організація, створена 3 лютого 1929 р. із метою встановлення Української соборної самостійної держави, її збереження та розвитку. ОУН виникла внаслідок об'єднання Української військової організації (УВО) та студентських націоналістичних спілок: Групи української національної молоді; Легії українських націоналістів та Союзу української націоналістичної молоді.

Головним органом став Великий збір українських націоналістів (ВЗУН), а між його скликаннями – Провід українських націоналістів (ПУН). На I-му ВЗУН (28 січня – 3 лютого 1929 р.) було обрано I-й ПУН (Є. Коновалець – голова та члени: Д. Андрієвський, Ю. Васисян, Д. Демчук, М. Капустянський, П. Кожевників, Л. Костарів, В. Мартинець і М. Сціборський). Обрані також головний суддя Я. Дуб та контролер Я. Моралевич. Свої засідання ПУН проводив у містах: Женеві (1929–1936 рр.), Римі (1950 р.), Берліні (1940–1945 рр.), Люксембурзі (1945–1964 рр.) та Парижі (з 1965 р.)¹¹.

Головною метою ОУН було встановлення незалежної соборної національної держави на всій українській етнічній території. Ця мета мала бути досягнута через національну революцію та встановлення диктатури. Економіка держави планувалася як поєднання приватної, націоналізованої та кооперативної форм власності. ОУН відкидала будь-який партійний чи класовий поділ та позиціонувала себе як домінуючу силу українського суспільного життя як удома, так і за кордоном.

I-й Великий збір ОУН (1929 р.).
Фото з колекції П. Дорожинського, ЦДАЗУ.

Спектр документів із діяльності ОУН у ЦДАЗУ доволі широкий. Представлені установчі документи (статут, програма, постанови, резолюції, засади ВЗУН), документи з основної діяльності (протоколи засідань, настанови, інструкції, правильники, звернення, заклики, комунікати, інформації; заяви, акти, службові листи тощо ОУН-ПУН, їхніх “тернових” представництв та референту). Значну частину фонду становить листування з “терновими” осередками та членами ОУН із різних питань, з націоналістичними органами та організаціями (Державний центр Української Народної Республіки (ДЦ УНР), Світовий Конгрес Українців (СКВУ), Організація державного відродження України (ОДВУ), Український конгресовий комітет Америки (УККА) та ін.), у роботі яких брали участь члени ОУН або з якими вони співпрацювали; листування з питань підготовки та друку різних статей, повідомлень, видань. Також у фондах ЦДАЗУ відклалося листування з різними особами щодо ситуації на українських землях і становища української діаспори тощо.

Відомості щодо діяльності з поширення інформації про ОУН та національно-визвольні змагання збереглися у документах за 1927–2000 рр. Серед них: статті, повідомлення, виступи, спогади тощо про міжнародні події та становище українців у світі; діяльність націоналістичного руху в світі; видатних діячів націоналістичного руху; відзначення подій 1917–1921 рр.; 50-ліття “Буковинського куреня” та діяльність УПА; видання про історію і діяльність ОУН та ідеологічні основи націоналізму; тези до дискусій щодо ідеології та організації ОУН.

Серед установчих документів, що зберігаються у ЦДАЗУ, варто відмітити “Засади ОУН”, оголошені на I-му ВЗУН, в яких викладено ідеологію ОУН (світоглядні засади, державний лад, засади для збройних сил, внутрішньої та зовнішньої політики, духовне життя та його організація, релігія та церква, соціальна політика, організація охорони праці та соцзабезпечення, охорона здоров’я, народне господарство (аграрний сектор і промислова політика, ремісничка практика, торговельна і фінансова політика)¹².

Сталінський режим був стурбований наростанням активності ОУН і організував у 1938 р. убивство лідера організації Є. Коновальця в м. Роттердамі. Смерть провідника викрила фундаментальні розбіжності між членами ОУН у Західній Україні та членами ПУН, які жили за кордоном. Місцеві кадри прагнули відстоювати авторитарні ідеї та методи під сильним впливом ідей Д. Донцова. Старші провідники ОУН, хоча і не цуралися терору, були більш поміркованими. У той же час А. Мельник виступав категорично проти терору щодо українців, на що не погоджувалися представники радикального крила¹³.

Після загибелі Є. Коновальця ПУН очолив полковник А. Мельник. 27 серпня 1938 р. у м. Римі відбувся II-й ВЗУН, який офіційно затвер-

див його на посаді Голови ПУН і надав йому титул “вождя”, проголосивши відповідальним лише “перед Богом, нацією і своїм власним сумлінням”¹⁴. На цьому з’їзді ухвалювали розроблений Є. Коновальцем наприкінці 1937 р. план реорганізації ПУН, оголошений в комунікатах у листопаді 1937 р. та січні 1938 р.¹⁵.

Причину розколу ОУН в 1940-х роках “мельниківці” пояснювали особистими амбіціями “бандерівців” та прагненням до влади всередині ОУН. “Бандерівці” ж у свою чергу звинувачували “мельниківців” у колабораційній співпраці з гітлерівською Німеччиною. Адже на офіційну риторичку А. Мельника впливав його домашній арешт у м. Берліні до січня 1944 р. Лише коли разом з іншими заарештованими головними діячами ОУН його відправили у концентраційний табір Заксенгаузен, він зміг відкрито висловлювати свою думку.

У фондах ЦДАЗУ є значна кількість документів, які висвітлюють події навколо цього розколу ОУН та аргументи сторін. Це – статті, комунікати, листи, звернення, що знаходяться у фонді № 59¹⁶. Значна кількість таких документів є й у колекції документів П. Дорожинського, що надійшли до архіву у 2016 р. і знаходяться на стадії науково-технічного опрацювання.

Боротьба всередині ОУН була, без сумніву, трагедією для українського-національно-визвольного руху того часу. За джерелами ПУН, ініціаторами розколу стали Р. Ярій та В. Стахів¹⁷. Перший довгий час хотів бути членом ПУН, але його кандидатуру відхиляли через освітній ценз (перевага надавалася кандидатам у члени ПУН, які захистили докторську дисертацію з наук, що сприяли б розвитку організації –

*Голова ПУН (1929–1938)
Є. Коновалець*

*Голова ПУН (1938–1964)
А. Мельник.*

Фото з колекції П. Дорожинського, ЦДАЗУ.

філософії, юриспруденції чи економіки). Він підбурював молоді гарячі голови в місцевих осередках (С. Бандеру, Я. Стецька та ін.), які вважали методи боротьби ПУН занадто “м’якими”.

Група молодих націоналістів на чолі з С. Бандерою, яка після окупації Польщі Німеччиною повернулася з тюрем, домогалася від ПУН та його голови зміни тактики ОУН, а також усунення з ПУН кількох його членів (Я. Барановського, О. Сеника та С. Чучмана), які мали великий авторитет у “тернових”^{*} осередках. Конфлікт набрав гострих форм і призвів до розколу. Прихильники С. Бандери в лютому 1940 р. утворили “Революційний Провід ОУН” й взяли назву ОУН(б) (бандерівці), офіційно у документах називалися ОУН(сд) (самостійники-державники) або ОУН(р) (революційна). Члени цього крила ОУН стали називати себе “бандерівцями”, членів другого крила – “мельниківцями” або ОУН(м).

Фактично розкол зруйнував певну противагу в ОУН, яка діяла з початку утворення організації: на одній шальці терезів були молоді рішучі рядові члени (“тіло організації”), а на іншій – досвідчені помірковані авторитетні члени ПУН (“голова організації”). Р. Ярий, зрозумівши, яку силу – ОУН (б) – він випустив з-під контролю ПУН і не зможе нею керувати, відійшов від громадсько-політичної роботи назавжди¹⁸.

Першими жертвами стали найбільш впливові в “тернових” осередках члени ПУН, адже їх авторитет ставив під сумнів вплив групи С. Бандери в Галичині. Проти Я. Барановського сфальсифікували лист про нібито зв’язок із польською розвідкою, щоправда партійний суд відкинув усі звинувачення проти нього, визнавши документи сфальсифікованими¹⁹. Я. Барановський важко переніс моральний тиск і виїхав до м. Кракова. У травні 1942 р. ПУН “на теренах” очолив О. Кандиба (Ольжич), який запросив Я. Барановського повернутися до політичної діяльності. Після приїзду до м. Львова 11 травня 1943 р. останнього застрелили за нез’ясованих обставин. У ЦДАЗУ знаходиться на зберігання архів Я. Барановського, сформований його дружиною, який ввійде у колекцію документів П. Дорожинського.

Не менш трагічною є доля й інших авторитетних діячів – О. Сеника-Грибівського та М. Сціборського, які у 1941 р. знаходилися у м. Житомирі й готували ґрунт для “похідної групи ОУН”, що мала виголосити створення Української держави у м. Києві після захоплення його німецькими військами. Вони були застрелені 30 серпня 1941 р. (за різними джерелами) членом ОУН(б) Кузієм з метою усунення конкурентів за вплив на “тернові” осередки, або агентом НКВД К. Полуведьком з метою внесення ще більшого розбрату в ряди ОУН.

Трагічно закінчилося й життя самого О. Кандиби (Ольжича). На початку радянсько-німецької війни він переїхав до м. Києва разом із “Буковинським курунем” і взяв участь у формуванні місцевої адміністра-

* “Тернові” осередки – від тернові (рідні) землі походження.

ції та поліції. В 1941–1942 рр. він налагоджував тут підпільну мережу ОУН в Україні. У жовтні 1941 р. О. Кандиба став одним із організаторів Української Національної Ради у Києві. З початком гітлерівських репресій проти українських націоналістів він переїхав до м. Львова. У травні 1942 р. Почаївська конференція ОУН обрала О. Кандибу заступником голови ПУН та головою Проводу на українських землях. У січні 1944 р., після арешту А. Мельника, він перебрав посаду Голови ПУН та ОУН²⁰.

25 травня 1944 р. О. Кандиба був заарештований у м. Львові за дивних обставин, а згодом, у червні ц. р., – закатований гестапівцями. Щодо цих подій його син Олег говорив: “... якось магічно німці схопили батька у Львові. Гадаю, його хтось зрадив. Він був діючий голова проводу ОУН. Така людина мусила мати охоронців, та ще й в окупованому Львові, нашіпованому спецслужбами”²¹. Після смерті О. Кандиби вже ніхто з членів ПУН не міг конкурувати з бандерівцями за вплив на “тернові” осередки.

Повертаючись до подій кінця 1941 р., варто зазначити, що ОУН(м) вдалося відновити Українську національну Раду в м. Києві у жовтні 1941 р. Вона створювалася переважно київською інтелігенцією за підтримки ОУН. При створенні УНРади у Києві найактивнішу участь брали члени ОУН: О. Кандиба (Ольжич), який активно допомагав проведенню установчих зборів УНРади й її діяльності, та О. Бойдуник, який виконував функції її секретаря.

Більшість активних членів відновленої української влади швидко впали у немилість нацистських окупантів та були арештовані і розстріляні переважно у Бабиному Яру (проф. В. Багазій, ректор Київського політехнічного інституту Т. Чередниченко, інженери Сиченко і Романів (відомі тільки прізвища) та ін.). Більшість так і залишилися невідомими. Деяким, як М. Величківському та О. Бойдунику, вдалося таємно залишити м. Київ²².

У фонді “Організація українських націоналістів” відведено чимало уваги подіям 1941–1943 рр.: тут відклалися статті і документи “похідних груп”, “Буковинського куреня”, проголошеної Української національної Ради у Києві та спогади учасників ОУН про перебіг Другої світової війни²³.

Після війни ОУН розвивала консервативну корпоративну ідеологію. III-й ВЗУН 30 серпня 1947 р. обмежив посаду вождя, зробивши його відповідальним перед Збором, що мав скликатися кожні 3 роки, та запровадив у програму принципи рівності перед законом, незалежності суду, свободи совісті, слова, преси та політичної опозиції²⁴. У ф. № 59 зберігається програма ОУН, затверджена III ВЗУН²⁵, а також резолюції, прийняті на цьому Зборі²⁶. У цьому ж фонді представлені документи й інших ВЗУН: IV-го (1955 р.), V-го (1960 р.), VI-го (1968 р.), IX-го (1996 р.) та X-го (2000 р.)²⁷.

Суперечка між двома групами ОУН продовжувалася й після війни у Німеччині: вони боролися за домінуючий вплив у таборах переміщених осіб, еміграційній Українській Національній Раді та відновленому ДЦ УНР. У фонді ОУН зберігаються комунікати, обіжники і відозви²⁸ щодо створення ДЦ УНР та внутрішньопартійні події²⁹.

ОУН(м) та її союзники здобули контроль над Радою УНР. Претендуючи на авангардну роль у боротьбі проти російського імперіалізму, ОУН(р) намагалася стати домінуючою силою емігрантського життя і просувала ідею об'єднання навколо Української головної визвольної ради (УГВР), створеної в 1944 р., щоправда, без особливого успіху. Незважаючи на суперечки, що впливали на імідж обох гілок ОУН, їхні представники мали вирішальний вплив на еміграційну українську громаду. Радянська пропаганда прагнула дискредитувати ОУН та ОУН(р), називаючи їх “нацистськими колаборантами” та “наймитами західних розвідувальних служб”.

Якщо ОУН(м) вдавалося зберігати єдність своїх рядів, то в середовищі ОУН(р) періодично виникали конфлікти, що призвели до розколу організації. У 1955 р. з неї вийшла група осіб на чолі з М. Матлюю та Л. Ребетом, які утворили ОУН(з) (закордонну). Статут ОУН(з) від 26 грудня 1955 р. зі змінами та доповненнями від 31 серпня 1958 р. та постанови VI конференції ОУН(з) (вересень 1969 р.) зберігаються у фонді “Організація українських націоналістів (ОУН)” у ЦДАЗУ³⁰.

Останні були більш схильні до спільних дій з ОУН(м) і вже у 1956 р. виступили з пропозицією щодо тісної співпраці³¹. ОУН також

Світлина рідкісної спільної зустрічі на 20-й річниці смерті Є. Коновальця (м. Роттердам, 1958 р.). У першому ряду зліва направо: Р. Ільницький і Л. Ребет – ОУН(з), С. Ленкавський і С. Бандера – ОУН(б), А. Мельник і М. Капустянський – ОУН(м).

Фото з колекції П. Дорожінського, ЦДАЗУ.

намагалася налагодити відносини і з ОУН(р) через спільну роботу у ДЦ УНР. Від ОУН(р) у цих перемовинах брав участь І. Дмитрів. Під час зустрічей присутні виробили “узгідненні принципи зовнішньої і внутрішньої політики”³². Проте багато представників ДЦ УНР виступали проти такої співпраці, що призвело до кризи в екзильному уряді.

Після смерті С. Бандери у 1959 р. ОУН(р) очолювали С. Ленкавський (до 1968 р.), Я. Стецько (1968–1986 рр.), В. Олесків (1987–1991 рр.), Я-ва Стецько (1991–2000 рр.), А. Гайдамаха (2000–2009 рр.), а з 2009 р. – С. Романів³³.

Після смерті А. Мельника у 1964 р. ОУН(м) очолювали О. Штуль-Жданович (1964–1977 рр.), Д. Квітковський (1977–1979 рр.) та М. Плав’юк (1981–2012 рр.)³⁴.

Керівну роль між з’їздами здійснював Провід ОУН. У ЦДАЗУ зберігаються документи ПУН: протоколи засідань, настанови, інструкції, правильники, звернення, заклики, комунікати, інформації; заяви, акти, службові листи та ін.³⁵.

У ф. № 59 зберігаються й документи структурних підрозділів ПУН: культурно-освітньої, внутрішньополітичної та зовнішньополітичної референтури, а також референтури з фінансово-господарських питань³⁶ та роботи з молоддю³⁷. Також у документах фонду є “Тимчасовий судовий правильник ОУН” 1948 р. та матеріали деяких судових справ³⁸.

Широко представлені у документах фонду ОУН та споріднених організацій ідеологічно-просвітницькі, публіцистичні роботи, статті, доповіді тощо. Серед найцікавіших: інтерв’ю А. Мельника³⁹, інформаційні бюлетені, брошури та листки (для членів ОУН і ширшого загалу)⁴⁰; видання ОУН: В. Сокирка “Щоб баламутство не ширилося” (з критикою УНДС), М. Гаєвського “Ще раз про підвалини політичного консолідаційного процесу”, “До дискусії про відношення до УРСР”⁴¹ тощо.

Суперництво між “мельниківцями” та “революційниками” тривалий час розділяло й виснажувало сили еміграційних організації, до яких вони входили. З метою примирення націоналістичних угруповань різних напрямів, СКВУ мав пожертвувати принципом більшості голосів і ефективної процедури прийняття рішень.

У 1980-х роках ОУН(р) перебрала на себе контроль над УККА, який в той період перестав представляти українську громаду в цілому. На сьогодні сила та вплив ОУН і ОУН(р) занепадають внаслідок асиміляційного тиску та ідеологічних розходжень із західними ліберально-демократичними цінностями.

Зі здобуттям Україною незалежності, ОУН почала переносити свої структури до м. Києва та відновлювати організаційну мережу по країні: ОУН – під своєю назвою “Організація Українських Націоналістів”, а ОУН(р) – “Конгресу Українських Націоналістів”. Було розроблено й нову програму ОУН (проект З. Городиського (Уманського) знаходить-

ся у фонді ОУН)⁴². Частина старих членів ОУН(р), які діяли в Україні, не погодилися з лідерством представників діаспори і у 1993 р. утворили окрему політичну партію – “Організація українських націоналістів в Україні” (ОУН в У). ОУН розбудував автономні організації, такі як: Фондація імені Олега Ольжича, Бібліотека імені Олега Ольжича, Видавництво імені Олени Теліги, Всеукраїнське жіноче товариство імені Олени Теліги, Об’єднання студіюючої молоді “Зарево” тощо та офіційний часопис – газета “Українське Слово”.

Активну роботу в Україні проводив М. Плав’юк, який суміщав посади Президента УНР та Голови ПУН. За збереженням у документах ЦДАЗУ списком його зустрічей він лише протягом осені 1998 р. провів зустрічі та перемовини з 128 представниками урядових структур, ЗМІ, лідерами партій та організацій⁴³.

У фонді “Організація українських націоналістів” зосереджено велику кількість документів інформативного та аналітичного змісту, зокрема періодичні інформаційні листки та обіжники⁴⁴, а також статті, доповіді, інформації щодо конкретних питань та подій. Серед згаданих вище документів варто виділити статі М. Плав’юка різного періоду: “Ми віримо у відпорність нашого народу” (1983 р.), “Діяльність і можливість координації українських націоналістичних суспільно-громадських формацій поза межами України”, “За правильну оцінку опозиційних рухів в Україні”, “Вклад Організації українських націоналістів в будівництво Карпатської України”; його інтерв’ю газетам “Українське Слово”, “Свобода” тощо⁴⁵; статті, повідомлення, виступи, спогади тощо про міжнародні події та становище українців в світі⁴⁶; діяльність націоналістичного руху в світі; видатних діячів націоналістичного руху (А. Волошина, А. Гаєцького, М. Капустянського, К. Мельника, М. Недужі, М. Плевако, А. Серженюк-Барановського, О. Теліги, М. Чирського та багатьох інших⁴⁷).

Збереглася також велика кількість документів про відзначення подій 1917–1921 рр., 50-ліття “Буковинського куреня” та діяльність УПА⁴⁸; видання про історію і діяльність ОУН та ідеологічні основи націоналізму (Ю. Королів “Шлях нації”, В. Верига “Втрати ОУН в Другій світовій війні”, Д. Кардаш “Український націоналізм”, І. Лисяк-Рудницький “Націоналізм”, В. Марко “Самостійницько-націоналістичні елементи в ідейному прямуванні та дії сучасної України”, П. Яровий “За що боремося” тощо)⁴⁹.

Серед документів є й матеріали різних конференцій та “круглих столів”, що їх проводила ОУН, а саме: статті відомих членів ОУН (М. Антоновича “Людина–Суспільство–Нація”, Б. Боцюрківа “Поняття й суспільно-політична функція ідеології”, Я. Гайваса “Перспективи української визвольної боротьби й роля української спільноти в Північній Америці”, М. Плав’юка “Український націоналістичний рух як засіб визвольної боротьби і його структуральна побудова у світлі сучас-

V-й Голова ПУН (1979–2010)
М. Плав'юк.

ності”, Ю. Пундика “Сила і слабкість московського більшевизму”⁵⁰; тези до дискусій, зауваги, статті: “Критичні зауваження про ПУН”, “Камо грядеши?”, “Щодо осучаснення ідейного кредо ОУН” (до дискусії стосовно ідеології та організації ОУН)⁵¹.

Крім, власне, самого фонду ОУН, джерелами з вивчення історії організації є й інші документи ЦДАЗУ. Так, звернення, повідомлення ПУН, ОУН(м) до еміграції з організаційних питань зберігаються у ф. № 19 “Статути, звернення, відозви українських громадських об’єднань на еміграції”⁵².

У ф. № 30 “Колекція документів діячів української діаспори, зібраних Фондацією імені Олега Ольжича

(Україна)” є документи відомих діячів ОУН та матеріали про їхнє життя та діяльність. Серед них – документи Є. Коновальця, А. Мельника, Д. Квітковського, О. Штуль-Ждановича, О. Кандиби-Ольжича, М. Капустянського, З. Книша, Я. Гайваса та ін.⁵³

Значна кількість документів з діяльності ОУН знаходяться у ф. № 41 “Селешко Михайло Дамянович (1901–1980), український журналіст та громадський діяч”, який був секретарем у Є. Коновальця і А. Мельника та брав активну участь у роботі ОУН, інших громадсько-політичних організацій.

Важливу інформацію про діяльність ОУН можна почерпнути з фондів громадсько-політичних організацій, у які вона входила чи з якими співпрацювала. Так, у ф. № 35 “Державний центр Української народної республіки в екзилі” висвітлено участь ОУН в діяльності Державного Центру УНР в екзилі, передусім ОУН(м), але є багато документів й інших груп ОУН(б) та ОУН(з).

ОУН(м) активно долучилася до консолідаційних процесів серед українського громадянства, що почалися одразу після закінчення Другої світової війни⁵⁴. У червні 1945 р. член Проводу українських націоналістів (ПУН) О. Бойдуник (при згоді очільника ОУН А. Мельника) видав брошуру “Наша дійсність і наші завдання”⁵⁵ та розіслав запрошення на спільну конференцію.

У липні–серпні 1945 р. у м. Бад-Кесінгені (Німеччина), де знаходилася велика кількість чільних представників української політичної еміграції, розпочалися перемовини, передусім між президентом УНР А. Лівіцьким та головою ПУН А. Мельником.

Усі групи ОУН вели активну роботу навколо питань створення ДЦ УНР. Видавалися комунікати, відозви, брошури, статті тощо, у яких кожна група відстоювала свої позиції у консолідації української спільноти за кордоном⁵⁶. Усі ці документи: листування ОУН з різними групами, протоколи узгоджувальних засідань та зустрічей, зауваги, пропозиції та дискусії зберігаються у згаданому вище фонді.

ОУН проводила активну роботу й після відновлення ДЦ УНР, а її представники займали чільні позиції в керівних органах. Збереглися листи представників ОУН із питань створення, а згодом і функціонування екзильного державного центру, серед них: А. Мельника, О. Бойдуника, М. Капустянського, З. Городиського, Д. Андрієвського, Я. Маковецького, М. Плав'юка та ін.⁵⁷

Представники ОУН брали активну участь у засіданнях Контактного та Координаційного українського комітетів (КК та КУК) щодо відновлення ДЦ УНР, а також у роботі Ради, Президії Ради, Уряду створеного Державного центру⁵⁸.

Провідні ролі відігравали члени ОУН й у регіональних репрезентаціях ДЦ УНР. Так, у ЦДАЗУ, у ф. № 35 (оп. 2) представлені документи Австралійської репрезентації Державного центру УНР в екзилі, яку довгий час очолював член ОУН С. Книш.

Члени ОУН брали участь й у діяльності інших впливових українських громадсько-політичних організацій, документи яких зберігаються у ЦДАЗУ. Про це свідчать документи фондів: № 36 “Світовий конгрес вільних українців (СКВУ)”, № 38 “Світова координаційна рада ідеологічно споріднених націоналістичних організацій (СКР ІСНО)”, № 42 “Центральний союз українського студентства (ЦЕСУС)”, № 37 “Український визвольний фонд (УВФ)”, № 39 “Організація державного відродження України (ОДВУ)”, № 45 “Українська національна єдність у Франції (УНЄ)”. У різні роки очолювали або займали керівні посади у згаданих вище організаціях такі відомі члени ОУН, як Я. Барановський, М. Плав'юк, П. Дорожинський, С. Нижанківський та ін. Такі організації, як ОДВУ та УВФ, взагалі створювалися як організації для підтримки та фінансової допомоги ОУН, щоправда, згодом завдання стали більш амбітними.

Деякі організації створювалися ОУН як автономні, особливо на початкових етапах діяльності. Їхні документи також зберігаються у ЦДАЗУ, зокрема: ф. № 40 “Фундація для дослідів життя і діяльності полк. Євгена Коновальця”, ф. № 50. “Українське національне об'єднання (УНО, Канада)” та вже згаданий УВФ. За ініціативою голови Проводу українських націоналістів Д. Квітковського у грудні 1978 р. було скликано нараду політичних партій і організацій, яку було запропоновано об'єднати і назвати Конференцією українських політичних партій і організацій (КУППО) з осідком у м. Нью-Йорку. Ці докумен-

П. Дорожинський (1926–2015).

*Фото з колекції
П. Дорожинського.*

ти знаходяться у ф. № 62 “Конференція (Конгрес) українських політичних партій і організацій (КУППО)”.

Серед останніх надходжень до ЦДАЗУ варто відмітити колекцію документів відомого громадсько-політичного діяча П. Дорожинського, який довгий час був активним членом ОУН та створив в Україні у 2015 р. Об’єднання українських націоналістів (державників). У різні періоди він очолював ЦЕСУС, ІСНО, ОДВУ, був у керівних органах СКУ тощо. Крім власне його документів щодо громадсько-політичної діяльності у ПУН, ЦЕСУС, ІСНО, ОДВУ та ін. організаціях, були зібрані архіви Я. Барановського та С. Сулятицького, документи Є. Коновальця, А. Мельника,

Є. Онацького та ін. провідних діячів ОУН. П. Дорожинський зібрав безцінну колекцію, яка після науково-технічного опрацювання стане важливим джерелом дослідження українського громадсько-політичного життя як на теренах України, так і по всьому світі.

Як джерело дослідження ОУН, надзвичайно цінними є бібліотечні фонди ЦДАЗУ, адже тут зібрано одну з найбільших колекцій друкованих і періодичних видань української діаспори. Для дослідників ОУН будуть найбільш цікавими бібліотечні фонди Фондації імені Олега Ольжича, М. Плав’юка та П. Дорожинського, для дослідників ОУН(б)–бібліотечний фонд Фондації “Воля”.

ОУН вела надзвичайно активну роботу серед української діаспори, створювала і брала участь у багатьох громадсько-політичних організаціях, створених українцями в світі. Документи, які зберігаються у ЦДАЗУ, висвітлюють організаційну, міжнародну, культурно-просвітницьку та іншу роботу українських націоналістів. Велика кількість документів висвітлює внутрішньопартійну боротьбу різних груп (“мельниківців”, “бандерівців” та “двійкарів”) за вплив на українців та громадсько-політичні організації багатопартійного або безпартійного формування, передусім ДЦ УНР в екзилі та СКУ.

В архіві представлені і документи провідних діячів ОУН: Є. Коновальця, А. Мельника, Д. Квітковського, О. Штуля-Ждановича, М. Плав’юка, П. Дорожинського, Я. Барановського та багатьох інших. Це переважно документи громадсько-політичної діяльності на керівних посадах в ОУН та споріднених громадсько-політичних організаціях, рукописи праць, статей, листування, фотографії тощо.

Архівні та бібліотечні джерела з вивчення історії ОУН у ЦДАЗУ є найбільш широкими і різноплановими в Україні. Завдяки плідній праці співробітників відділу формування НАФ ЦДАЗУ вдалося зібрати велику кількість документів з різних джерел формування, що висвітлюють діяльність ОУН з моменту створення до початку ХХІ ст.

За останні роки в ЦДАЗУ проведено науково-технічне опрацювання великої кількості документів організацій та провідних діячів української діаспори, що уможливить дослідникам відкрити нові грані історії українського народу, а вивчення цієї багатоджерельної бази зможе дати відповіді на спірні питання історії та діяльності ОУН.

¹ Євген Коновалець та його доба. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974. 1019 с.; Життя і смерть полковника Коновальця: Документи. Матеріали. Спогади. Щоденники. Листи. Фотографії/Худ. ред. М. Яців. Львів: Червона калина, 1993. 327 с.; Збірка документів і матеріалів про вбивство Степана Бандери/ред. П. Гой. Торонто; Нью-Йорк; Мюнхен; Лондон; Мельборн: Світовий Український Визвольний фронт, 1989. 80 с.; Організація Українських націоналістів. 1929–1954: зб. статей у 25-ліття ОУН/Обклад. й граф. оформ. Ю. Кульчицького. Париж: На чужині, 1955. 447 с.; ОУН: Минуле і майбуття: зб. статей/ред. С. Таран. Київ: Фундація ім. О. Ольжича, 1993. 304 с. та ін.

² *Мірчук П.* Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Т. 1: 1920–1939/за ред. С. Ленкавського. Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. 597 с.; *Його ж.* Революційний змаг за УССД (Хто такі “бандерівці”, “мельниківці”, “двійкарі”): в 2 т.: Т. І. Союз українських політв’язнів. Нью-Йорк; Торонто; Лондон, 1985. 222 с.; *Його ж.* Революційний змаг за УССД (Хто такі “бандерівці”, “мельниківці”, “двійкарі”). В 2 т.: Т. II. Союз українських політв’язнів. Нью-Йорк; Торонто; Лондон, 1985. 280 с.; *Його ж.* Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовості/Нью-Йорк; Торонто: Організація Оборони Чотирьох Свобід України; Ліга Визволення України, 1961. 143 с. та ін.

³ *Книш З.* В сутінках зради. Торонто: Срібна сурма, 1975. 659 с. *Його ж.* Перед походом на Схід: спогади й матеріали до діяння Організації Українських Націоналістів у 1939–1941 роках. Торонто: Срібна сурма. Ч. II. [Б. м., б. р.]. 191 с.; *Його ж.* Розбрат: спогади й матеріали до розколу ОУН у 1940–1941 роках. Торонто: Срібна сурма, [Б. м., б. р.]. 431 с.; *Його ж.* Ярослав Барановський: жертва злоби й ненависти. Париж: Перше Українське націоналістичне видавництво в Європі, 1990. 132 с.; *Михайлюк Б.* Білі плями історії. Тернопіль: Збруч, 1997. 48 с. та ін.

⁴ *Квітковський Д.* Боротьба за українську ідею: зб. творів/упоряд. і ред. В. Верига. Детройт; Нью-Йорк; Торонто: Фундація ім. О. Ольжича, 1993. 604 с.; *Мельник А.* Спогади та документи. Київ: Фундація ім. О. Ольжича, 1995. 350 с.; *Ребет Л.* Світла і тіні ОУН/Мюнхен: Український самостійник, 1964. 131 с. та ін.

⁵ *Бульба-Боровець Т.* Армія без держави. Слава і трагедія Українського Повстанського руху: спогади. Київ; Торонто; Нью-Йорк, 1996. 270 с.

⁶ *Маруняк В.* Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Роки 1945–1951. Мюнхен: Академічне видавництво д-ра Петра Белея, 1985. Т. I. 405 с.

⁷ Біла книга ОУН на зламі ХХ і ХХІ століть/упоряд. В. Нагірняк, В. Михальчук. Київ : ТОО ЦУИ “КИЙ”, 2006. 617 с.; *Верига В.* Втрати ОУН у Другій світовій війні або “Здобудеш українську державу або загинеш у боротьбі за неї”. Вид. 2-ге, випр. Торонто: Вид-во “Новий шлях”, 1991. 208 с.; На зов Києва: Український націоналізм у II світовій війні: зб. ст., спогадів і док./зредагув.: К. Мельник, О. Лашенко, В. Верига. Київ: Дніпро, 1994. 540 с.; *Шанковський Л.* Похідні групи ОУН (Причини до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941–1943 рр.). Мюнхен: Вид-во “Український самостійник”, 1958. 370 с. та ін.

⁸ *Касьянов Г. В.* Ідеологія ОУН: історико-ретроспективний аналіз (ревізія ідеології)/УІЖ. 2004. № 2. С. 68–82.

⁹ Андрій Мельник. 1890–1964: спогади, документи, листування/упоряд.: О. Кучерук, Ю. Черченко. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2011. 552 с.; *Кучерук О., Червак Б.* Матеріали до історії ОУН. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. 39 с. та ін.

¹⁰ Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: історичні нариси/відпов. ред. С. В. Кульчицький; НАН України; Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2005. 495 с.

¹¹ Енциклопедія українознавства: Словникова частина: в 1 т./гол. ред. В. Кубійович. Наукове товариство імені Шевченка. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–2003. Ч. 5. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1980. С. 1863–1867.

¹² ЦДАЗУ (Центральний державний архів зарубіжної україніки). Ф. 59. Оп. 1. Спр. 1. 39 арк.

¹³ Там само. Спр. 5. Арк. 20–22

¹⁴ Довідник з історії України (А–Я)/за заг. ред. І.З. Підкови, Р. М. Шуста; Ін-т істор. досліджень Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. Київ: Генеза, 2002. С. 535.

¹⁵ ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 1–5.

¹⁶ Там само. Спр. 7–9, 14, 27, 30, 31, 35, 38.

¹⁷ Там само. Спр. 30. Арк. 90.

¹⁸ Там само. Арк. 90–91.

¹⁹ Там само. Спр. 8. Арк. 8.; Спр. 14. Арк. 1–12.

²⁰ Енциклопедія історії України: у 10 т./ред.: В. А. Смолій (гол.) та ін. Т. 7: (Мл–О). Київ: Наукова думка, 2010. С. 592–593.

²¹ *Вольвач П.* Олег Кандиба працював для НАСА. URL: https://gazeta.ua/articles/people-newspaper/_oleg-kandiba-pracyuvav-dlya-nasa/192485 (дата звернення: 16. 11. 2017).

²² *Городиський З.* Українська національна рада: історичний нарис. Київ: “КМ Academia”, 1993. С. 52–53.

²³ ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 30, 35, 38.

²⁴ Енциклопедія українознавства: Словникова частина: в 1 т./гол. ред. В. Кубійович. Наукове товариство імені Шевченка. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–2003. Ч. 5. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1980. С. 1863–1867.

- ²⁵ ЦДАЗУ, Ф. 59. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1–6.
- ²⁶ Там само. Спр. 3. Арк. 1–5.
- ²⁷ Там само. Арк. 6–56.
- ²⁸ Там само. Спр. 8. Арк. 10–11.
- ²⁹ Там само. Арк. 12–16, 20–48.
- ³⁰ Там само. Оп. 1. Спр. 4.
- ³¹ Там само. Спр. 5. Арк. 11–14.
- ³² Там само. Спр. 5. Арк. 70–76.
- ³³ Енциклопедія історії України: у 10 т./ред.: В. А. Смолій (гол.) та ін. Т. 7: (Мл–О). Київ: Наукова думка, 2010. С. 617.
- ³⁴ Там само. С. 615–617.
- ³⁵ ЦДАЗУ, Ф. 59, Оп. 1, Спр. 5, 11.
- ³⁶ Там само. Спр. 20.
- ³⁷ Там само. Спр. 16.
- ³⁸ Там само. Спр. 14.
- ³⁹ Там само. Спр. 5. Арк. 2–3.
- ⁴⁰ Там само. Спр. 6. Арк. 1–78.
- ⁴¹ Там само. Спр. 7. Арк. 4–16, 24–29.
- ⁴² Там само. Спр. 2. Арк. 7–49.
- ⁴³ Там само. Спр. 5. Арк. 84–86.
- ⁴⁴ Там само. Спр. 17, 29.
- ⁴⁵ Там само. Оп. 1, Спр. 7. Арк. 65–77, 84–88, 136–137.
- ⁴⁶ Там само. Спр. 25.
- ⁴⁷ Там само. Спр. 26, 27.
- ⁴⁸ Там само. Спр. 30, 38.
- ⁴⁹ Там само. Спр. 29, 31, 32, 33, 34, 35, 39.
- ⁵⁰ Там само. Спр. 37.
- ⁵¹ Там само. Спр. 36.
- ⁵² Там само. Ф. 19. Оп. 1. Спр. 32.
- ⁵³ Там само. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 27, 55–63, 67, 94–96, 160.
- ⁵⁴ Там само. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1–10, 38–48, 52–68.
- ⁵⁵ Там само. Спр. 3. Арк. 1–10.
- ⁵⁶ Там само. Спр. 1, 3, 19.
- ⁵⁷ Там само. Спр. 4, 11–12, 18, 32–36, 43–44, 50–52, 55, 61–65.
- ⁵⁸ Там само. Спр. 5–6, 10, 13, 16, 24, 28, 31, 40, 49, 53–54, 60, 63.

The article deals with the source study aspect of the presentation of the history and activities of the Organization of Ukrainian Nationalists and their impact on the socio-political life of Ukrainian Diaspora in the world based on the materials of Central State Archives of Foreign Archival Ukrainianica.

Key words: Organization of Ukrainian Nationalists; Leadership of Ukrainian Nationalists; Central State Archives of Foreign Archival Ukrainianica; Great Convention of Ukrainian Nationalists.